

La diakonen forrette gravferden

ALF B. OFTESTAD

Ingen situasjon i familien gjør mer krav på omsorg og kjærlighet enn gravferden. Selv om det blir mer alminnelig med stillhet og anonymitet rundt et dødsfall, er smerten, savnet og de mange blandede følelsene tilstede. Det kaller på kirkens diakonale omsorg.

På initiativ av biskopen i Oslo vil man fra 1. januar og et år framover i bispedømmet sette i gang et prosjekt kalt: Soknediakonen og gravferden. I syv menigheter skal diakoner engasjeres i prosjektet, som tar sikte på diakonens ikke bare medvirkning, men ansvar for gravferden. Det betyr å forrette, kort sagt overta prestens rolle. Veileder skal velges blant prester i egen menighet og en styringsgruppe vil utarbeide evalueringskriterier og dessuten følge prosjektet. Man har ved valg av menigheter lagt vekt på en viss geografisk spredning og ulike typer, som f.eks. en drabantbymenighet, en i de indre bydeler, nye og gamle osv. Dessuten har man ved valg av diakon tatt hensyn til en viss kjønnsfordeling og spredning av fagbakgrunn. Enkelte har sykepleierutdannelse andre er sosionomer eller lærer. Alle har de sin diakonutdannelse. Man har også forlangt at de skal ha ett til

to års erfaring som diakon i en menighet. Naturligvis har diakonene blitt kurset i kirkerett, sorgsamtalens kunst, gravferdens liturgi og forkynnelse. Man har valgt å følge tre forskjellige alternativer for gravferdsfremgangens. Noen går inn i prestenes turnus. De får ansvar for hver annen eller tredje uke. Enkelte blir tildelt en uke i måneden. Andre forretter kun ved gravferden til en som de tidligere har hatt kontakt med i form av sykebesøk og hvis familiene de også kjenner.

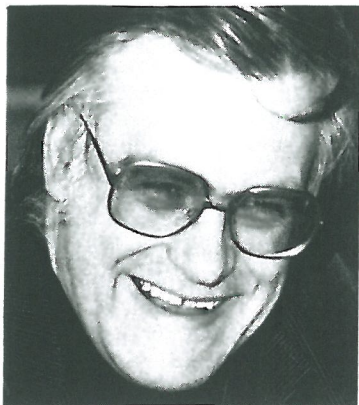
Prosjektet er spennende og viktig. Det blir et ledd i arbeidet for en diakonal profilering av kirken. Men hva med forholdet til prestetjenesten? Blir diakonen egentlig en prest? Overtar ikke han prestens rolle og virke i menigheten og bryter det ikke for mye med våre tradisjoner? Kan hende det også er galt teologisk og kirkerettslig? Innvendigene er sikkert mange.

Kirkens gravferdstradisjoner er ikke så ensartede og fastlagte som man skulle tro.

Det nye Testamentet

som er normativt for hele kirkens tro og all dens handling gir få opplysninger om ritualer knyt-

tet til døden og gravferden. At det var de pårørendes og vennenes oppgave å ta hånd om den avdøde var selvsagt. At man skulle vise omsorg både for den døende, det avselede legeme og for de pårørende, er tydelig uttalt. I kirkens tradisjon ble behandlingen av Jesu døde legeme mønster for hvordan en død skulle tas hånd om. Evangelisten Matteus forteller om Josef fra Arimatea som gikk til Pilatus og ba om å få Jesu døde legeme (Matt. 27,58f). Pilatus ga ordre om at han skulle få det. Josef tok legemet, svøpte det i et rent lincelede og la det i en ny grav. Evangelisten Johannes sier at en annen av Jesu hemmelige disipler, Nikodemus, tråtte også fram og var med ved gravferden. Han hadde med seg myrra og aloé som ble brukt til å salve Jesu legeme. Deretter ble det svøpt i linklær innsatt med den velluktende salven. Det samme ble gjort med Lasarus da han døde (Joh. 11,44). I Apostlenes Gjerninger fortelles det om en kvinnelig disippel Tabita som bodde i byen Jaffa og som døde. Menighetens folk vasket henne i et rom ovenpå (Ap. gj. 9,37). Sikkert nok var mange av rituale og behandlingen av liket overtatt fra Det gamle testa-

mente og jødedommen som hadde strenge forskrifter fordi liket var urent. Men en vesentlig forskjell var urmenighetens oppfatning av det avsjelede legeme som Guds skaperverk uten å være urent.

Det nye testamentet gir oss et klart bilde av omsorgen i sorgen. De sorgende og den døde ble tatt hånd om med ritualer og i respekt fordi den døde fremdeles var en Guds skapning. Det var gjerne familien, nære venner og menighetens folk som påtok seg ansvaret. Men ingen bestemt person synes å stå for det seremonielle.

Den gamle kirken

Respekten og omsorgen for den døde og for graven var en av hovedårsakene til kristendommens utbredelse i oldkirken. Bakgrunnen for omsorgen fra menighetens side var menneskesynet. Menigheten hadde plikt til å gjøre den siste barmhjertighetshandling mot den døde dvs. gi vedkommende en kristen gravferd fordi det var et menneske skapt av Gud, forløst ved Jesus Kristus, dessuten skulle mennesket engang stå opp igjen. Jesu død og gravferd var stadig et forbilde for menighetens folk

som fulgte til graven, trøstet og hjalp de pårørende. På 100-tallet var gravferden påviselig en menighetshandling. Men det var ikke et enhetlig og felles ritual.

Først ved begynnelsen av 200-tallet utviklet det seg til en form for gravferdsritual med bønn, sang (gjerne antifonisk) og vel også skriftlesing. Flere av kirkefedrene forteller om dette (Origenens, Hieronymus, Gregor og Nyssa og Augustin). Bønnene ble faste og liturgiske, dessuten samlet i agendaer, brukt ved dødssengen og i gravferden.

Senere utviklet det seg til en gravkult (ritualer ved graven) med offergaver til de døde og bønn for disse. En rekke bestemte dager ble avsatt til disse sermoniene. Besøket ved graven ble gjerne forbundet med et måltid, brød, vin og penger ble delt ut for å minnes og ære den døde, til beste for fattige og trengende.

Av de tre øverste embeter i den gamle kirke (biskop, prest, diakon) hadde diakonen størst nærhet til de lavere tjenester. Han hadde tilsyn med disse. Diakonen hadde mest med folk å gjøre, tok hånd om inntømme almisser og gaver dessuten distribuerte disse. Han hadde nærkontakt med syke, forkomne og fattige. Sikkert nok hadde diakonen også oppsyn med måltidene som ble anrettet for de trengende. Dessuten ledet diakonen menighetens bønn, sang og tekstlesing i vanlige gudstjenester, så vel som i de gudstjenestelige sammenkomster som gravferdene etter hvert ble. Diakonen hadde ansvaret for at enhver fikk en anstendig gravferd.

Kildene forteller at menigheten sørget for at også fattige, ukjente fikk en skikkelig gravferd (Const Ap. 3,7).

I den gamle kirke var omsorgen for de døde og etterlatte et karakteristisk tegn og det ble en av de viktigste plikter å gi alle en sømmelig gravferd. Etter all

sannsynlighet hadde diakonen ansvar for dette. Et rituale i tilknytning til døden og gravferden var utviklet, også dette hadde trolig diakonen hand om.

Middelalderen

Det kultiske fikk større tyngde. All omsorg for den døde og den døde var rammet inn av liturgi, følgelig ble presten den forrettende hovedperson og diakonen hans assistent. Skulle presten besøke en døde var diakonen med. Han bar krusifiks, vievannskar og lys. Når den døde ble vasket og svøpt resiterte presten bønner og stenket liket med vievann. De gamle landsskapslovene foreskriver en likvake hvor soknepresten måtte være med. Den døde ble båret fra huset. Likfølget gikk inn i kirken under salmesang og bønn. Gudstjenesten (dødsvigilie eller requiem) ble holdt. Den erstattet likvaken. Messeofret og skjærsilden var det sentrale. Det kunne også holdes en tale. Presten renset med røkelse og vievann. Ba og leste for den dodes sjel. Jordfestelsen var enten i kirken eller på kirkegården. Graven ble spesielt velsignet og renset ved hjelp av ulike rituelle handlinger.

I middelalderen ble altså diakonen helt og fullt sokneprestens assistent i alle liturgiske handlinger og seremonier.

Reformasjonen

Man brøt med forestillingen om å påvirke menneskets skjebne etter døden ved hjelp av bønn og ritualer. Gravferden gikk for seg med respekt, ærlighet og med en glad erindring om det evige håp. Ved at gravferden holdes med venner og naboer, vises den kjærlighet man hadde til avdøde. Viktig var det å bekjenne troen på at den som sovner inn i Kristus står opp igjen og at vi ber Gud om å gi oss en god avskjedstime med Jesus Kristus (se flere

av kirkeordningene på 1500-tallet).

Den evangeliske gravferd fikk tre kjennetegn:

- 1) Offentlig å bekjenne oppstandeshåpet.
- 2) Bevise vennskap, kjærlighet og omsorg fra menighetens side.
- 3) Formane til egen forberedelse.

I motsetning til dåp, vielse og den senere konfirmasjonshandling var det ikke et felles godkjent rituale for gravferden hverken hos lutherske eller reformerte. Enkelte skikker hadde nedfelt seg. Det skulle ikke være noen klagesang, men sang til trøst og tilgivelse, dessuten styrke troen på Kristus og oppstandelsen. Klokkeringen skulle gjøre gravferden kjent og oppfordre til bønn for de sørgende. Det viktigste var likevel å bekjenne Kristus og troen på det evige håp. Dette åpnet for frihet og ulike ordninger av gravferden. De lokale tradisjoner ble stort sett bestemmende. Det alminnelige ble, bønn, salmesang og tekstlesing av og til med preken. (Se den danske/norske kirkeordinants 1539 «Hvorledes mand skal iorde Liig»). Predikanten var ikke alltid med. Men etter hvert utviklet det seg til en menighetens gudstjeneste med prekenen som midtpunkt. På 1600-tallet fikk man de vidløftige likpreknene som lovprieste den avdøde hvis han/hun var en betydningsfull person som kunne betale presten godt. Ved graven var det også takk og avskjed (dødsoffer som senere ble vår kranspålegging). Predikanten (presten) var nok den sentrale person og ble det stadig mer. Klokker (degn-diakon) assisterte. I de store byene i Sveits ble gravferden foretatt uten predikant (1561 Kirkeordningen i Genf. art 136 ff). **Likevel var troen på Kristus, oppstandelsen og det evige håp, alltid de bærende prinsipper. Men det måtte bæres fram av menig-**

hetens omsorg og kjærlighet til den avdøde og de sørgende.

Den teologiske vurdering og de praktiske konsekvenser

Med bakgrunn i historien er det mulig å trekke ut enkelte teologiske grunnholdninger som får en viss betydning.

- 1) **Mennesket er Guds skaperverk og avbilde. Derfor har vi respekt, kjærlighet og omsorg både for den døende og det avsejlede legeme.**
- 2) **Bekjennelsen av Jesus Kristus som frelser og troen på den legemlige oppstandelse må prege gravferden.**
- 3) **Menigheten må vise omsorg for de pårørende – både legemlig (pratkisk) og åndelig.**

Dette er samtidig sider av teologien fundamentalt for diakonien, dertil kommer det praktisk teologiske. De nærmeste sammen med menighetens folk hadde ansvaret for gravferden. Det var ikke faste ritualer. De kom etter hvert. Mens hovedelementene forble, sang, bønn tekstlesing og senere kom prekenen til.

Gravferden kunne nemlig ikke sammenliknes med sakramentene, dåp og nattverd. Den kirkelige vielse av ektefolk og konfirmasjonshandlingen var også noe ganske annet. Sakramentene fikk meget tidlig sin faste liturgi da de var kirkens basis. Vielsen og konfirmasjonen ble knyttet til bestemte ordninger da de inneholdt løfter og forpliktelser. Gravferden sto i en særstilling. Tross alt handlet det om et dødt menneske. Man var friere. Bare det hele gikk for seg med respekt, i sømmelighet og kjærlighet, og selvsagt i samsvare med kirkelig anliggende. De siste 200 år har den vært under myndighetenes kontroll. Lokalsamfunn og kirkesamfunn

er ansvarlig, også helsemyndighetene, hva gravplass angår.

Kirken holder fast ved gravferdens gudstjenestelige preg med bønn, skriftlesing og preken, sang og enkelte ritualer. Dessuten synes gravferden å være den mest stabile av de kirkelige handlinger. De fleste vil ha en kirkelig gravferd. Likevel er det ofte et gap mellom deltagerne og kirkens folk. De pårørende vil gjerne ha det så privat som mulig. Få ønsker å delta. Konvensjoner, skikk og bruk, sosiale og familiære hensyn er ofte avgjørende. Man avfinner seg med kirkens ritualer, bl.a. på grunn av usikkerhet og hjelpeløshet overlates det hele til kirken. Egentlig er dette en stor diakonal utfordring for kirken. Mange kirker har tatt konsekvensen av dette ved å lovfeste diakonatet og gi det flere viktige oppgaver. Den svenske kirkeordningskomiteén foreslår diakonatet lovfestet fra og med 1991. Det innebærer at alle pastorer skal minst ha en diakon som også skal ha rett til å forrette ved gravferd. Etter Vatikanum II er det skjedd en forenkling av ritualene ved gravferd i Den romersk katolske kirke. Selve gravferden er skilt fra messen med evcharistien som bare presten kan forrette. Ved graven foretas en enkel seremoni med bønn, sang og skriftlesing evt. med preken og noen personlige ord. Diakonen kan forrette.

Det nye prosjektet i Oslo bispedømme hvor diakoner skal læres opp til å ta ansvar for gravferdene i menighetene er både viktig og interessant. Men først og fremst vitner det om at kirken er klar over hvilken betydning det har å bygge ut diakonien og gi diakonene nye oppgaver i en kirke som vil gi omsorg og kjærlighet til mennesker som trenger det. Det står igjen å se om andre bispedømmer følger etter med liknende prosjekter. ■